

Politički neuspjeh razorniji je od neuspjeha stvari. Jedan dio nas umire sa svakom političkom katastrofom koju doživimo, kaže Bradatan

TERAPIJA NEUSPJEHOM

Nema veće tragedije od posrnulog statusa, i spremni smo na sve da ga izbjegnemo

Rumunjsko-američki filozof Costica Bradatan u knjizi "U slavu neuspjeha" pokazuje zašto je neuspjeh za ljudska bića presudan. Naš nas odnos prema neuspjehu oblikuje, dok je uspjeh sporedan i kratkotrajan te ne otkriva mnogo. Bez uspjeha možemo živjeti, no uzalud život ako se ne pomirimo s našim nedostacima, nesigurnostima i smrtnošću, manifestacijama neuspjeha

PIŠE TANJA TOLIĆ | SNIMKE BRAM BUDEL I PROFIMEDIA

U osnovi, svi smo osuđeni ne uspjeh – umrijet ćemo. Ne želim vam izazvati napad egzistencijalne tjeskobe, ali što god da u ovom trenutku radite, s pojedinačnog stajališta to je potpuno besmisleno zbog činjenice smrti: eventualno ima korist za potomke i zajednicu, no nažalost povijest nas svakodnevno uči koliko su pojedinačni naponi slabo cijenjeni. To je razlog zašto svatko od nas, kako je prije pola stoljeća istaknuo kulturni antropolog Ernest Becker, ima vlastiti projekt besmrtnosti. Nitko zdrave pameti ne bi izdržao stalno biti svjestan smrti, gotovo-ništavila.

Rumunjsko-američki filozof Costica Bradatan u svojoj novoj knjizi, "U slavu neuspjeha" (TIM press, prijevod Dijana Bahtijari i Marko Maras), kao lijek predlaže nešto sasvim drugo: terapiju neuspjehom. Knjiga je zamišljena kao četiri lekcije o poniznosti – istražuje najveće neuspjehe Simone Weil, Mahatme Gandhija, E. M. Ciorana i Yukija Mishime, s obiljem referenci na podbačaje drugih poznatih ljudi. "Neuspjeh je za ljudska bića presudan. Naš nas odnos prema neuspjehu oblikuje, dok je uspjeh sporedan i kratkotrajan te ne otkriva mnogo. Bez uspjeha možemo živjeti, no uzalud život ako se ne pomirimo s našim nedostacima, nesigurnostima i smrtnošću, manifestacijama neuspjeha."

Neuspjeh je, piše Bradatan, poput iskonskoga grijeha iz biblijskog narativa: svi ga imaju. Bez obzira na stalež, kastu, rasu ili spol, svi smo rođeni za neuspjeh. Doživljavamo neuspjeh čitavog života i prenosi ga na druge. Baš poput grijeha, neuspjeh može biti nečastan, sramotan i teško ga priznajemo. Neuspjeh uvijek ponižava. Ako ne ponižava, nije onaj pravi, već "stepenica k uspjehu" - drugo ime samozavaravanja.

"Neuspjeh je iznenadna provala ništavila u postojanje. Kada doživimo neuspjeh, počinjemo uvidati pukotine u tkanju našeg postojanja, kao i ništavilo koje nas promatra s druge strane. Neuspjeh otkriva nešto temeljno o ljudskom

stanju: biti čovjek znači hodati po žici bez sigurnosne mreže. Doživjeti neuspjeh znači naglo se probuditi – i pogledati dolje", dodaje.

"Postoji još jedna prednost susreta s neuspjehom. Kad ga doživite, ne raspadnete se samo vi, već i cijeli vaš svemir. Neuspjeh ne otkriva samo ništavilo u usporedbi s kojim definiramo osobno postojanje, već i nedostatak postojanja na svijetu. Često postanemo svjesni da neka stvar postoji tek kad se pokvari. Naše računalo, printer ili kuhalo za kavu uzimamo zdravo za gotovo – dok se ne pokvare. Na svijet u kojem sve besprijekorno funkcionira obračali bismo sve manje pozornosti. Ako se ništa neobično ne dogodi, ako se ništa ne pokvari, sve se gušći veo poznatosti spušta na svijet, a mi postajemo slijepi. To je ono što život obično radi: upada u obrasce, dopušta sebi da djelomično atrofira kako bi preživio kao cjelina."

Neuspjeh je poput iskonskoga grijeha iz biblijskog narativa: svi ga imaju. Neuspjeh može biti nečastan, sramotan i teško ga priznajemo. Neuspjeh uvijek ponižava. Ako ne ponižava, nije onaj pravi, već "stepenica k uspjehu" - drugo ime samozavaravanja

Drugim riječima, ako postoji nešto gore od neuspjeha, to je odsutnost neuspjeha. "Poraz, čak i kad se ponavlja, uvijek se doimlje kao nešto novo, dok uspjeh, umnožavajući se, prestaje biti zanimljiv, gubi svaki čar", piše E. M. Cioran. Neuspjeh nam nudi nove oči. Onome tko doživi neuspjeh svijet se iznova rađa.

Od malih nogu, započinje Bradatan biografije neuspjeha, Simone Weil utjelovljivala je zanimljiv paradoks: istodobno je bila djetete koje je puno obećavalo i beznađan slabić, čudo od djeteta i veoma bolešljiva. Čelik i prašina. Pronicljiv liječnik, koji ju je u djetinjstvu liječio, smatrao je da je ona "previše neobična da bi nastavila živjeti". Iako je završila École normale supérieure, učvršćujući time svoje mjesto u francuskoj intelektualnoj eliti, i započela učiteljsku karijeru, Weil je nega prestano tražila gdje bi mogla raditi kao nekvalificirana tvornička radnica.

Jednogodišnji dopust 1934. omogućio joj je upravo to. Neki njezini nadređeni bili su strogi, no najstroži je bio vlastiti osjećaj nesposobnosti i toga da se, robujući strojevima, i sama pretvara u stvar. Tijekom tog zaposlenja (dulje od godinu dana) živjela je u "strahu od neispunjava radnih kvota potrebnih za ostanak

u tvornici".

Zašto se Weil upustila u taj radikalni eksperiment kad nije morala? Naprosto je bila takva. Za vrijeme Prvog svjetskog rata, kao šestogodišnjakinja, odlučila je odreći se šećera jer, kao što je objasnila zaprepaštenim roditeljima, "jadni vojnici na bojišnici" ne mogu si ga priuštiti. To je postala njezina prepoznatljiva gesta: ako bi pomislila da je netko negdje uskraćen za nešto, htjela je i sebi to uskratiti. Živjela je u nezagrijanim sobama jer je vjerovala da si radnici ne mogu priuštiti grijati svoje; malo je jela jer je smatrala da i siromašni ljudi malo jedu.

Najznačajnije otkriće do kojeg je Weil u tvornici došla bilo je stanje potpune dehumanizacije koje izaziva rad na pokretnoj traci. U travnju 1935., u pismu Borisu Souvarineu, ona ponavlja što joj je rekla radnica na održavanju pokretne trake: "Nakon nekoliko godina, možda čak i samo jedne godine, pojedinac više ne pati, iako se nalazi u stanju stupora." Godina dana rada u tvornici omogućila je Simone Weil da donese neke važne zaključke o tome što se dogodi s ljudima kad ih se svede na zupčanike u stroju. Naučila je dvije lekcije. Prva, "najokrutnija i najneočekivanija", bila je da opresija, iznad "određenog stupnja intenziteta", ne rezultira pobunom, već "gotovo neodoljivom sklonošću potpunoj podređenosti". Druga je bila da je "čovječanstvo podijeljeno u dvije kategorije": one "koji nešto vrijede" i one "koji ne vrijede ništa".

Dok je Weil shvaćala važnost svog tvorničkog iskustva, počela ga je nazivati novim izrazom: ropstvo. Moderni radnik replika je drevnog roba. "Odsutnost mišljenja" koje se zahtijevalo od radnika bilo je "neophodno za robove modernih strojeva". Danas, u doba generalizirane automatizacije i umjetne inteligencije, piše Bradatan, ovaj problem stekao je novu i bolnu žurnost. "Ne samo da svoj posao prepuštamo strojevima koji rade gotovo u potpunosti sami, već im žrtvujemo i važne dijelove svojih života. Strojevi nam govore što da kupujemo i gdje, što da jedemo i pijemo, s kim da budemo u vezi i u braku, što da čitamo i kakvu glazbu da slušamo. Automatski nas hrane najnovijim vijestima i tračevima te se žure zadovoljiti ono što smatraju našim intelektualnim i emocionalnim potrebama. Strojevi (od osobnog računala i pametnog telefona do interneta) toliko su temeljito proželi naše živote da, iz nekog razloga, odvojeni od njih nismo vi- ▶

še svoji. Naše otuđenje sada je potpuno.”

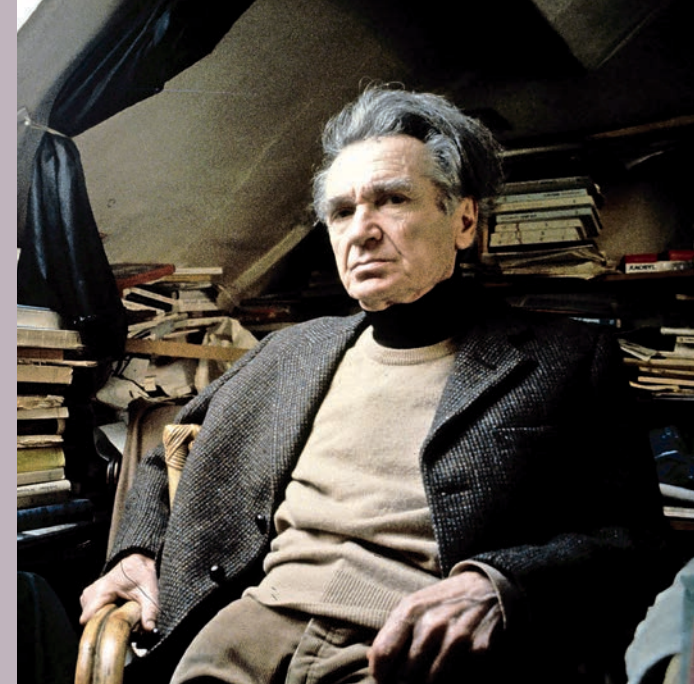
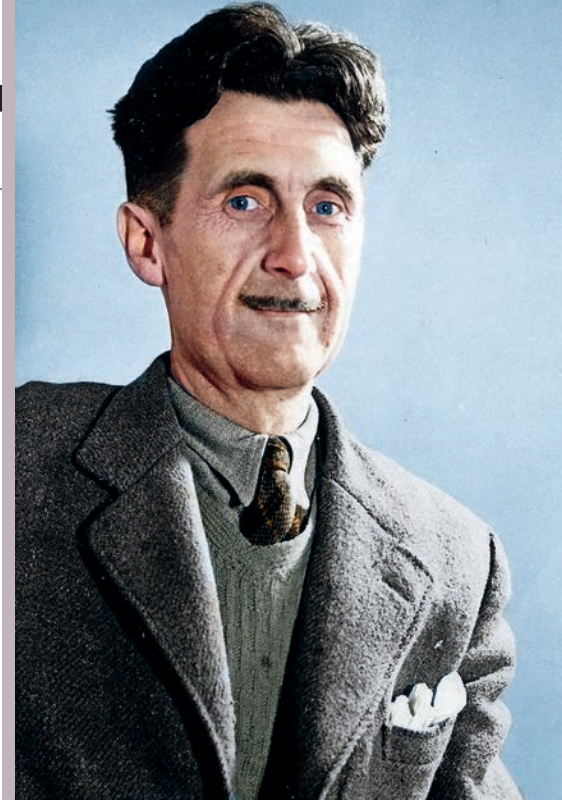
U poglavlju o Ghandiju, “polunagom fakiru” kako ga je nazvao Winston Churchill, Bradatan istražuje povezanost politike i neuspjeha. “Budući da je ono što razlikuje sve zrele religije njihova neiscrpna sposobnost da unesu smisao u ljudske živote, za ono političko uvijek je bilo primamljivo ukrasti sve što može od vjerskog: rituale, geste, simbole, slike i jezik. Preuzimajući neke hermeneutičke funkcije religije, politička moć želi učvrstiti svoj prestiž, autoritet i kontrolu. Kada vjersko počinje gubiti na važnosti, kao što je na Zapadu slučaj već neko vrijeme, političko uskače i nameće se kao glavni izvor smisla u životima ljudi. Tako sama politika postaje oblikom religije. A to znači ozbiljan problem. S Bogom u sjeni, ljudi će pohrliti karizmatičnom političaru koji im ponudi tek iluziju smisla. Od njega će progutati sve, čak i najveću glupost, i smatrati ga spasiteljem.”

Povijest – jedini pravi vodič koji imamo o toj temi – pokazala je da je prava demokracija rijetka i prolazna. Zagonetno se rasplamsa na nekom sretnom mjestu, a zatim nestaje jednako zagonetno. Pravu demokraciju teško je postići, a jednom postignuta, vrlo je krhka. Naime, prava demokracija ne daje velika obećanja, ne

zavodi i ne oćarava. Samo teži određenoj količini ljudskog dostojanstva. Demokracija nije erotska: u usporedbi s onim što se događa u populističko-autoritarnim režimima, prilično je frigidna.

Za rađanje demokracije, ističe Bradatan, potreban je snažan osjećaj poniznosti. Poniznost koja je istodobna kolektivna i osobna, javna i internalizirana, vizionarska, ali istinita. Drugim riječima, biti pravi demokrat znači razumjeti da kada je u pitanju život u zajednici niste ništa bolji ni pametniji od osobe do vas i ponašati se u skladu s tim.

Može li, kako često vjerujemo, demokraciju ubrzati obrazovanje? “Paradoksalno, otvoren pristup visokom obrazovanju u posljednjih pola stoljeća nije rezultirao prosvjedenijim građanima na Zapadu, već je doveo do značajnog smanjenja kvalitete samog obrazovanja. Što više ljudi stekne fakultetsko obrazovanje, ono postaje manje zahtjevno, a ishodi površniji. Sustav proizvodi dovoljno pristojno obučeni stručnjaci (liječnici

Filozof Costica Bradatan analizira iskustva siromaštva i neuspjeha Georgea Orwella, Simone Weil, Charlieja Chaplina i E. M. Ciorana s obiljem referenci na podbačaje drugih poznatih ljudi

ka, inženjera, učitelja), ali ne utječe na unutarnje živote tih ljudi da bi uzrokovao velike promjene u društvu. Duboka poniznost koju traži istinska demokracija – prihvaćanje činjenice da niste bolji od nekog drugog i da, usprkos svojem obrazovanju, možete pogriješiti, a drugi može imati pravo; ne može se očekivati nakon stjecanja diplome modernog sveučilišta.”

Populizam i autoritarizam danas cvjetaju na područjima s visokooobrazovanim stanovništvom. Unatoč sebljubivoj priči o građanskom duhu i političkom angažmanu, zapadnjaci nisu ništa bolji no što su bili prije sto godina, i čini se da smo se s tim pomirili. Derek Bok, bivši rektor Sveučilišta Harvard, primjećuje da na američkim sveučilištima fakulteti umjetnosti i znanosti “nisu zainteresirani za pripremanje studenata da postanu demokratski građani, zadatak koji se nekoć smatrao glavnom svrhom liberalnog obrazovanja”.

Naša radikalna sekularizacija, naglašava Bradatan, razbila je referentni okvir koji je tisućljećima činio živote ljudi smislenima, zadovoljavanjem njihovih duhovnih potreba i osiguravanjem osjećaja kozmičke pripadnosti. “Smrt Boga” promijenila je sve, posebno one stvari (politiku, na primjer) koje nisu imale mnogo veze s Bogom. A ako Bog više nije izvor značenja, onda će bilo što poslužiti. Chestertonov apokrifni aforizam opisuje tu nepriliku: “Kad ljudi prestanu vjerovati u Boga, nije da ne vjeruju u ništa,

nego vjeruju u bilo što.” Trebamo priče jer trebamo značenje, koje je po svojoj prirodi narativno. “Ako svete priče više ne generiraju kolektivno značenje, tada ćemo ga tražiti na najprofanijim mjestima. Primjerice u populističkoj politici. Populisti ne trebaju govoriti istinu ili održati obećanja, ne moraju čak ni biti iskreni. Samo trebaju znati pričati priče. Što su njihove izmišljotine zanosnije, to su veće šanse da emotivno ovladaju gomilom”, dodaje Bradatan.

“Želite li razumjeti suvremenu politiku”, piše filozof John Gray, “ideju da su sekularni i religijski pokreti suprotstavljeni morate ostaviti po strani.” U svojoj srži, populistička politika slučaj je izgubljene vjere: karizmatični vođa, čak i sumnjivog morala te bez građanskih karakteristika, dolazi utjeloviti obećanje smislenosti za duhovno izglednu zajednicu jer joj priča priče koje su joj potrebne da zadovolji glad za smislom. “Mase ne mogu uvjeriti činjenice, čak ni izmišljene činjenice”, piše Hannah Arendt u “Izvorima totalitarizma”, “nego samo dosljednost sustava kojeg su one navodno dio.”

Politički neuspjeh, smatra Bradatan, podmukliji je od neuspjeha stvari, a – budući da smo polis – i razorniji. Jedan dio nas umire sa svakom političkom katastrofom koju doživimo. “Najviše ponižava činjenica da, kad se sve uzme u obzir, iz toga uglavnom ništa ne naučimo. Sjetite se najgorih političkih grozota koje znate – razorni ratovi, etnička čišćenja, masovna silovanja, genocid i slično. Gotovo će se sigurno ponoviti. Svi su ljudi smrtni, ali Hitleri i Staljini ovog svijeta nikad do-

ista ne umru – oni samo mijenjaju ime.”

U današnje doba kapitalizma neuspjeh ponajviše mjerimo ekonomskim podbačajem. Za to dobro može poslužiti primjer mladog pripadnika Indijske carske policije iz Burme koji je u rujnu 1927., dok je bio na dopustu u Engleskoj, dao ostavku na svoje dobro plaćeno radno mjesto jer mu je bilo dozlogrdilo. Zapravo je želio biti pisac. Budući da nije imao nikakav imetak, a njegovi se dotadašnji književni pokušaji nisu isplatili, shvatio je da će iskusiti književni uspjeh tek nakon što temeljito iskusi siromaštvo. Mlađić je imao pravo u obje stvari: Eric Blair doista je postao značajan pisac, ali prvo je bio siromah. Ono što će Blair naučiti na ulicama Londona i Pariza, pod mostovima, u prihvatilištima za skitnice i na loše plaćenim poslovima, odigrat će presudnu ulogu u njegovu sazrijevanju u pisca i mislioca. Naposljetku će to “istraživačko skitanje” i usputno pisanje pretvoriti Erica Blaira u Georgea Orwella. Njegova prva knjiga “Nitko i ništa u Parizu i Londonu”, objavljena 1933., prati njegove godine potucanja, te i danas predstavlja vrhunsko izvješće iz prve ruke o tome kako izgleda društveni neuspjeh.

Nešto je čudno u siromaštvu, otkriva Orwell čim krene u skitnju: ono uglavnom muči ljude koji nisu zbilja siromašni. Ali kad se siromaštvo zbilja dogodi, otkriva Orwell, ono je “potpuno drugačije i prozaično”. “Mislio si da će biti strašno; jednostavno je mučno i dosadno. Prvo otkri-vaš prizemnost bijede; sredstva kojima te prisiljava da se dovijaš, složenu škrtost, život na korici kruha.”

Jedva tri godine nakon objavljivanja knjige “Nitko i ništa u Parizu i Londonu” nastupio je još jedan važan trenutak u povijesti potucanja kao umjetnosti: “Moderna vremena” Charlieja Chaplina. Za razliku od Orwella, Chaplin nije morao učiti kako biti skitnica; takav se rodio – u romskoj karavani. Došao je iz onog krajnje bijednog Londona u koji se Orwell iz višeg staleža morao uvući da dovrši svoje obrazovanje. Orwell je poslan na studij na Eaton, a Chaplin je poslan na posao. Sa sedam godina već je uzdržavao obitelj. Nikad nije postao punoljetan jer je oduvijek bio dovoljno star. “Otkrivaš kako je to biti gladan”, zapazio je Orwell pomalo zapanjeno na početku svojeg skitničkog eksperimenta. Chaplin to nikad nije otkrio – od rođenja je bio gladan.

Kad se upustio u svoj skitnički eksperiment, Orwell nije tražio samo književno nadahnuće, nego i nekakvo društveno iskupljenje. Kako je zapazio, teškoća je u tome što se “inteligentni, kultivirani ljudi, baš oni ljudi od kojih bi se mogli očekivati liberalni nazori, nikad ne druže sa sirotinjom”. Kao dobri i liberalni građani mi se brinemo zbog siromaštva, čak i nastojimo pronaći rješenja – sve s najboljim namjerama. Ali to radimo u sigurnosti našeg visokog morala. Naša plemenita načela, napredna kultura i intelektualna profinjenost obično djeluju kao paravan između nas i stvarnosti: bavimo se “problemom si-

romaštva” ili “krizom beskućništva”, a ne siromasima i beskućnicima od krvi i mesa.

Za održavanje iluzije o uspjehu, piše Bradatan, bitno je redovito nalazi nekoga naspram koga vam je bolje. Na tome, uostalom, počiva sadašnji kapitalistički sustav. Njegovo najvažnije načelo možda nije “slobodno tržište” ili “privatno poduzetništvo”, pa ni “sloboda poslovanja”, nego nešto mnogo skromnije: rangiranje. Jer suština kapitalizma nije pukozgrtanje bogatstva. “Cilj kojem se teži kroz akumulaciju”, istaknuo je američki ekonomist i sociolog Thorstein Veblen prije više od jednog stoljeća, jest “biti visoko rangiran naspram ostatka zajednice u smislu novčane snage”. Sve u našem svijetu – pojedinci i korporacije, gradovi i države, škole i sveučilišta, učitelji i liječnici, knjige i ideje, priče i pjesme – ocjenjuje se naspram drugih entiteta u istoj kategoriji, te se rangira u skladu s tim. Ako nešto nije rangirano, ne može istinski sudjelovati u društvenoj igri – prema tome, zapravo ne postoji.

Prava demokracija ne daje velika obećanja, ne zavodi i ne oćarava. Samo teži određenoj količini ljudskog dostojanstva. Demokracija nije erotska: u usporedbi s onim što se događa u populističko-autoritarnim režimima, prilično je frigidna

Kapitalističke uspjehe ne pokreće radost nego strah – strah od neuspjeha, zaključuje Bradatan. Nema veće tragedije od posrnutog statusa, i spremni smo na sve da ga izbjegnemo. Ubit ćemo se od posla. A ako nas ne ubije posao, ubit će nas trošenje. ■